

Petra Stajnerova

Universitetet i Praha

petra.stajnerova@ff.cuni.cz

Skandinavisk barnelitteratur i Tsjekkia. Oversikt og problemer

Målet med foredraget er å gi en kort oversikt over hva slags barnebøker som oversettes fra nordiske språk, særlig norsk, til tsjekkisk. Vi snakker da om en prosess der to små språk er involvert.

Skandinavia er helt klart et svært attraktivt område for tsjekkere. Selv om Norden ligger bare to timers flytur fra Tsjekkia, er området på en måte fjernt og kanskje litt gåtefullt, og dermed enda mer attraktivt. I den kommunistiske perioden var Skandinavia et "forbudt" område, og bare få fikk reise dit. Lysten til å "oppdage" Norden har altså av flere grunner vært intens. Det kommer til uttrykk også i antall oversettelser: Det utgis både faglitteratur om Skandinavias geografi, natur og historie (særlig om vikingperioden, men da er det oftest oversettelser fra engelsk) og relativt mange skandinaviske skjønnlitterære bøker i Tsjekkia, særlig for voksne.

1. Det tsjekkiske bokmarkedet i dag

Følgende tabell¹ viser antall utgitte bøker fra 2005 til 2009 fordelt på skjønnlitteratur, barnebøker og lærebøker. Man ser tydelig at det utgis stadig flere skjønnlitterære bøker, og Tsjekkia er blant de største bokproduksjonslandene, i hvert fall når det gjelder antall nye bøker per hode.

Tabell 1: Utgitte titler i Tsjekkia fra 2005 til 2009 og i 1998

År	2009	2008	2007	2006	2005	1998
Skjønnlitteratur	4475	4162	3927	3746	3340	3432
Barnebøker	1367	1385	1187	1290	866	400
Lærebøker	1489	2132	1971	1924	1776	1676
Oversettelser	5777	5546	5384	5240	4423	3881
Bokproduksjon totalt	17598	18520	18029	17019	15350	11738

Til sammenligning oppgis tilsvarende data for norsk bokproduksjon her. Denne tabellen gjelder likevel bare nye titler, ikke utgitte titler totalt.

Tabell 2: Nye titler utgitt i Norge fra 2005 til 2009²

Bokgrupper	2009	2008	2007	2006	2005
Norsk skjønnlitteratur for voksne	314	275	274	274	285
Oversatt skjønnlitteratur for voksne	325	279	352	323	347
Norsk skjønnlitteratur for barn	344	233	239	224	217
Oversatt skjønnlitteratur for barn	326	333	366	359	322

Denne tabellen viser at det også i Norge utgis stadig flere skjønnlitterære bøker mens antallet oversettelser er relativt stabilt. Overraskende nok er det flere nye norske og oversatte barnebøker enn bøker for voksne.

I Tsjekkia var året 2009 et rekordår også når det gjelder antall utgitte oversettelser. De utgjorde 33 % av hele bokproduksjonen i Tsjekkia. Denne høye prosentandelen gjør at Tsjekkia er blant de nasjoner som utgir flest oversettelser. Det er nok forståelig med hensyn til Tsjekkias geografiske beliggenhet, størrelse, antall mennesker som har tsjekkisk som morsmål, ol.³ Følgende tabell⁴ viser igjen antall oversettelser fra 2005 til 2009 både totalt og fordelt etter språk som det ble oversatt mest fra:

Tabell 3: Utgitte oversettelser i Tsjekkia fra 2005 til 2009 og 1998

År	2009	2008	2007	2006	2005	1998
Totalt	5777	5546	5384	5240	4423	3881
Engelsk	3005	2969	2665	2556	2211	1889
Tysk	1157	1168	1115	1186	980	1228
Fransk	293	270	285	244	243	199
Spansk	114	95	116	179	43	28
Italiensk	102	94	81	86	80	56
Slovakisk	224	76	57	176	136	22
Russisk	78	66	66	68	73	30
Polsk	73	81	53	70	74	48
Svensk	28	21	21	20	16	13
Norsk	12	10	11	11	6	3

Forts. Tabell 3: Utgitte oversettelser i Tsjekia fra 2005 til 2009 og 1998

Dansk	1	5	5	6	10	2
Islandsk	6	3	2	0	2	0

Det store og stadig økende antallet oversettelser viser at man er sulten på utenlandsk litteratur, samt at det finnes stadig flere oversettere. Engelsk er fortsatt det mest oversatte språket, og oversettelser fra engelsk utgjorde 52 % i fjor. Samtidig kan man konkludere at det – sammenlignet med tidligere år – oversettes mer fra romanske språk og fra slovakisk. Antall oversettelser fra slovakisk ble faktisk tredoblet i 2009.⁵

Når man sammenligner oversikter over de mest solgte skjønnlitterære bøker i hele verden med oversikter over oversettelser til tsjekkisk, så ser man en nesten fullkommen overensstemmelse. Det er igjen tegn på hvor sultne tsjekkiske lesere er på utenlandsk litteratur, og at tsjekkiske forleggere er ute etter det som skjer i verden.⁶ Med andre ord: Hvis et skandinavisk verk selger bra i verden, er det veldig sannsynlig at det også blir oversatt til tsjekkisk. Nå for tiden gjelder det f.eks. Stieg Larsson. Like klar er følgende regel: Hvis en bok for barn og ungdom selger godt i verden, blir den også oversatt til tsjekkisk. Med unntak av fantasy skjer dette likevel sjelden. Men det skjer – i 1995 ble Jostein Gaarders "Sofies verden" den mest solgte boka i verden. Navnet hans ble svært attraktivt for forleggere i hele verden, og han er blitt Skandinavias mest oversatte moderne barne- og ungdomsbokforfatter, eller bedre sagt forfatter av ungdomsbøker, også i Tsjekia. Samtidig er han blitt en viktig døråpner for andre skandinaviske forfattere.

2. Oversettelser av skandinavisk barnelitteratur til tsjekkisk

Det oversettes relativt mye ny skandinavisk litteratur for voksne til tsjekkisk mens det utgis få nye eller reviderte oversettelser av klassikerne. Når det gjelder litteratur for barn og ungdom, er det omvendt: Bortsett fra flere bøker av Jostein Gaarder og Klaus Hagerups "Markus og Diana", er det bare klassikere som oversettes på nytt og utgis på nytt: Astrid Lindgren, Selma Lagerlöf og Hans Christian Andersen. I tillegg kommer norske eventyr og samiske fortellinger.

Følgende tabell viser hvilke skandinaviske barnebokforfattere som er blitt oversatt til tsjekkisk før 1989 (dvs. fram til revolusjonen) og etter 1989. Bare året da bøkene ble utgitt, er oppgitt.

Tabell 4: Skandinavisk barnlitteratur oversatt i Tsjekkia/Tsjekkoslovakia etter 1900

Forfatter	til 1989	etter 1989
Oversettelser av barnebøker fra dansk		
1. Andersen, Hans Christian	1953, 1953, 1955, 1955, 1956, 1956, 1967, 1968, 1973, 1974, 1979, 1981, 1985, 1987	1990, 1995, 1996, 1997
2. Andersen, Knud	1982	
3. Kirkegård, Ole Lund	1977, 1986	
4. Michaelis, Karin	1935	
Oversettelser av barnebøker fra norsk		
1. Asbjørnsen, P.Ch., Moe, J.	1971 1959	1994
2. Gaarder, Jostein		1996, 1997, 1997, 1998, 1999, 2002, 2002, 2003, 2004, 2004, 2006, 2008
3. Hagerup, Klaus		2001
4. Haslund, Ebba	1974	
5. Hauger, Torill Thorstad	1988	
6. Prøysen, Alf	1985	
7. Qvigstad, Just Knud		2006
Oversettelser av barnebøker fra svensk		
1. Danielsson, Bengt	1964	
2. Forsslund, Karl-Erik	1918	
3. Frick, Lennart		1995
4. Jansson, Tove		1990, 1994, 1995, 1995, 1996, 1997, 1997, 1998, 1999
5. Jonsson, Runer	1966, 1977, 1977	1994, 1995, 1997
6. Lindgren, Astrid	1962, 1968, 1974, 1976, 1981, 1985, 1986	1991, 1992, 1995, 1996, 1996, 1997, 1998, 1998, 1998, 1999, 2000, 2005, 2008, 2009
7. Lagerlöf, Selma	1913, 1913, 1957, 1967	2005
8. Mattson, Olle	1963	
9. Mårtensson, Bertil	1982	
10. Peterson, Hans	1982	
11. Rydberg, Viktor	1911, 1913	
12. Thorvall, Kerstin	1986	
13. Unnerstad, Edith	1984	

Hvorfor er vi – bokkjøpere, bokselgere, forleggere, oversettere, altså vi voksne – så konservative, mens leserne – altså barn og ungdom – er så nysgjerrige og åpne overfor alt som er nytt? Barn handler ikke bøker selv, og mange voksne har en tendens til å kjøpe det de kjenner fra sin barndom, det som de knytter gode minner til. Det gjelder kanskje enda mer generasjonen som har vokst opp i den kommunistiske perioden og som har barn nå, i en helt ny tid.

Bokselgere og forleggere er i en annen situasjon. De må blant annet tjene penger. Foreldrene forventer at barnebøker skal ha utmerket tekst og utmerkede illustrasjoner, og samtidig må de være billige. Hvilke barnebøker (tsjekkiske og oversatte) kan tjene penger, og dermed bli utgitt? For det første gjelder det opptrykk av klassikerne – det er enkelt, billig, og det konservative tsjekkiske markedet aksepterer kjente forfattere bedre enn de ukjente moderne. For det andre gjelder det bøker som får støtte fra staten (men da er det ofte ”barnebøker” som helst er beregnet på voksne) eller fra en utenlandsk organisasjon som f.eks. NORLA (Norwegian Literature Abroad) i Norge. Det er ofte nettopp slike organisasjoner som representerer de såkalte små språkene og små litteraturene som man finner i Skandinavia, Østersjølandene, Slovenia, Israel osv. som føler behov for reklame i verden.

3. Mangel på oversettere av barnebøker

Det er lite sannsynlig at forleggerne har oversikt over litteraturen i hele verden. Når det gjelder de såkalte små litteraturene, så får gode forleggere med seg prisvinnere og bestselgere, men ellers blir det helst oppgaven til oversetterne å vekke forleggerens interesse for bøker fra små land. Det er jo oversetterne som kan språket og som orienterer seg best på det andre bokmarkedet. Men når man sammenligner oversettelser av skandinavisk barnelitteratur fra før 1989 og etter 1990, er det tydelig å se at det ble oversatt vesentlig flere bøker av vesentlig flere oversettere før 1989. Etter 1990 er det egentlig ingen som oversetter barnelitteratur fra dansk og islandsk, én oversetter oversetter fra svensk og én fra svensk og norsk. Dette til tross for at det har vært vesentlig bedre betingelser for å studere skandinavistikk i de siste tjue årene, og at det finnes relativt mange unge oversettere som er ute etter de heteste nyhetene på det skandinaviske bokmarkedet, men stort sett gjelder det bare markedet med voksenbøker.

Det er nok en annen grunn for at det kom vesentlig flere oversettelser av barnelitteratur i perioden fra 1945 til 1989, dvs. i den kommunistiske perioden. Som nevnt tidligere, var Skandinavia et ”forbudt” område, og det var ikke lov å skrive eller oversette verk som var i strid med den kommunistiske stats ideologi. Derfor var det naturlig å oversette klassikere eller barnelitteratur.

4. Oversettelser av norsk barnelitteratur til andre språk

Situasjonen er likevel bedre i større land med et sterkt bokmarked. Som forventet finnes det flere oversettelser av barnebøker til tysk, og det oversettes flere forfattere. Bare fra 2008 til juli 2010 (dvs. på 2,5 år) er

det blitt utgitt 7 norske barnebøker (av 113 oversettelser totalt).⁷ Det gjelder bøker av Unni Lindell, Kjersti Wold, Sverre Henmo og Jostein Gaarder.

NORLAs statistikk over oversettelser som fikk støtte i fjor⁸, gir oss også en forestilling om hva slags bøker som oversettes. Av 176 skjønnlitterære utgivelser er det 30 barne- og ungdomsbøker (inkludert tegneserier), dvs. 1/6. De mest oversatte barnebokforfatterne var Jostein Gaarder og Unni Lindell. Forfatterne Ruben Eliassen, Gro Dahle, Helga Gunerius Eriksen, Hilde Hagerup, Klaus Hagerup, Leif Halse, Stian Hole, Ragnar Hovland, Aleksander Melli, Lise Myhre, Jo Nesbø, Maria Parr, dvs. 14 moderne forfattere, fikk minst én bok hver oversatt og støttet av NORLA. Dette gir selvfølgelig ikke et helhetlig bilde over hvor mange barnebøker som oversettes totalt siden flere utgis uten NORLAs støtte. Likevel får vi et klart inntrykk av at oversettere/forleggere i verden er kjent med barne- og ungdomsbokmarkedet i Norge.

5. Hva slags barnebøker utgis/har sjanse til å bli utgitt i utlandet?

Flere av de ovennevnte forfatterne har vunnet Brageprisen for barne- og ungdomslitteratur (Gro Dahle, Helga Gunerius Eriksen, Klaus Hagerup, Johan Harstad, Stian Hole, Ragnar Hovland, Maria Parr). De samme navnene finner vi også blant nominerte eller vinnere av andre litterære priser. Det å være prisbelønnet er en god reklame og et argument for utenlandske forleggere for å gi ut boka hjemme. En annen fordel er om forfatteren allerede er kjent og oversatt som forfatter av bøker for voksne (her spesielt Jo Nesbø).⁹ Utenlandske forleggere/oversettere retter seg i sine valg sannsynligvis ikke etter statistikken over de mest solgte barne- og ungdomsbøkene: De fem mest solgte norske barnebøkene i 2009 var skrevet av Bjørn Sortland, Anne-Cath. Vestly, Maria Parr, Uni Lindell og Dorthe Skappel.¹⁰

Bortsett fra Anne-Cath. Vestly er de mest solgte bøkene nye bøker skrevet av moderne forfattere. Dette til tross for at bokhandlerne ofte gir best eksponering til klassikerne, til tross for at prisene på de nye bøkene er vesentlig høyere, kombinert med kjøpernes angst for å kjøpe noe ukjent.

Det som er spesielt ved norsk barne- og ungdomslitteratur (i hvert fall sammenlignet med tsjekkisk barne- og ungdomslitteratur), er valget av emner som ofte gjenspeiler temaene i voksenlitteraturen: Vold (Annette Münch), familievold (Gro Dahle), krim (Ingelin Røssland), borgerkrig (Arne Svingen), ideologier som kommunisme og feminisme (Erlend Loe, Kim Hiorthøy), vitenskap (Hans Sande, Gry Moursund), det globale mediasamfunnet (Ragnar Aalbu), sex (Ingelin Røssland),

landets triste fortid (Lene Asks tegneserie "Hitler, Jesus og farfar").

Det spørres om tsjekkiske lesere (og kanskje enda mer de voksne som kjøper bøker for barn og ungdom) er forberedt på så vanskelige temaer, ettersom den tsjekkiske barneboktradisjonen – i hvert fall når det gjelder temaer – er annerledes. En prisbelønnet bok behøver ikke å bli noen suksess blant barn.

Avslutningsvis kan vi slå fast at oversetterne generelt holder øynene åpne for det som skjer på barnebokmarkedet og er modige nok til å oversette også forfattere som er ukjente i deres land. Det har hittil likevel ikke vært Tsjekkias tilfelle i de siste tjue årene.

Noter

¹ Biblio 5–6/2010/s. 32: Jaroslav Císař: Jak se vydávaly knihy v ČR v roce 2009/2 og http://new.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/statistika_kultury_2008_nipos.pdf

² <http://www.forleggerforeningen.no/nor/bransjestatistikk>

³ Det samme gjelder også Skandinavia. F.eks. utgis det i Norge flere oversettelser enn norskproduserte bøker. Se også tabell 2.

⁴ Biblio 5–6/2010/s. 32: Jaroslav Císař: Jak se vydávaly knihy v ČR v roce 2009/2.

⁵ Tsjekkerne og slovakene levde for tjue år siden i en felles stat, Tsjekkoslovakia. Tsjekkisk og slovakisk er vestslaviske språk, og forskjellen mellom dem kan sammenlignes med forskjellen mellom bokmål og nynorsk. Det utgis faktisk nesten ikke bøker på slovakisk i Tsjekkia mens det er vanlig at slovakere leser tsjekkiske bøker på tsjekkisk. En liknende situasjon kjenner vi også fra Skandinavia hvor det er vanlig å oversette skjønn- og faglitteratur språkene imellom.

⁶ Biblio 5–6/2010/str. 32: Jaroslav Císař: Jak se vydávaly knihy v ČR v roce 2009/2

⁷ http://nabo.nb.no/bok?_h=norbok2&_B=NORBOK&_I=F&_V=&_B=AND&_I=TI&_V=&_B=AND&_I=D&_V=&_B=AND&_I=I&_V=&_land=de&_spr=&_orig=nob&_aar1=1989&_aar2=2010&_q=1000

⁸ Totalt 235 utgivelser på 45 språk i 48 land, 176 er skjønnlitterære verk, 59 er faglitterære. Se http://www.norla.no/no/boeker/brochure_on_norwegian_children_s_literature

⁹ Guri Fjeldberg sammenfatter fordelene ved barnebøkene som øker deres sjanser til å bli anmeldt. De samme argumentene er viktige for forleggerne som akter å gi ut oversettelser. Se <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=News&file=article&sid=16>

¹⁰ <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=News&file=article&sid=16>